

vším síly zdí a stavebních úprav při přeměně na vyhlídku. U spodního hradu došlo k opravě tarasní hradební zdi u přístupové komunikace, u níž již v minulosti byly problémy se statikou v důsledku odtoku vody a pohybu svažujícího se terénu. Samotná tarasní zeď byla po snížení přístupové cesty vystavěna novodobě znovu a bez základů, zatímco původní přiléhající brána byla již v době výstavby zesílena právě z důvodu statického zajištění. Z tohoto důvodu došlo k úplnému odbourání zdi tarasní zdi až k jeho patě a ke zcela nové výstavbě na nepůvodním místě, alespoň však s použitím dobových stavebních postupů.

Pavel Bolina a Lukáš Slabý přednesli referát s názvem *Čejchanov a Komorní hrádek ve světle výzkumů starých cest na Podblanicku*. Ve velmi popisném výčtu se věnovali původním komunikačním trasám, jejich zasazení v terénu a typu jejich dochování až dodnes. Výklad byl doprovázen množstvím mapových ilustrací, což však paradoxně mohlo vést k určité nepřehlednosti, než kdyby byl výběr omezen jen na několik vybraných map.

K problematice hradních staveb se navrátí Vilém Knoll v příspěvku *Institut zpuštění v podobě boření hradů a jeho aplikace v praxi ve světle několika příkladů z Chebska a okolí*. Po teoretickém právníckém úvodu do problematiky trestu zničení či poškození majetku, jež bylo později nahrazeno aktem konfiskace, se zaměřil na několik konkrétních příkladů na Chebsku kolem roku 1300. Tehdy se jednalo o nařízení zbořit hrady využívané loupežnými skupinami. Upozornil na problematiku otázky, jak vlastně mělo zboření probíhat, stejně jako na skutečnost, že v některých případech k nařízené destrukci nedošlo, protože v dalších letech po vynesení rozsudku byly hrady zjevně využívány. Jako příklad demonstrativního radikálního zničení naopak uvedl hrad Boršengrýn mezi Úbočím a Dolním Žandovem.

Problematiky památkové péče se dotkl Daniel Stránil v příspěvku *Stavební úpravy hradu Krašova ve 20. století*. Chronologicky zde zdokumentoval činnost Spolku na záchranu gotického hradu Krašova, jenž byl založen roku 1931. V rámci činnosti tohoto spolku došlo ke zničení všech „negotických“ prvků, které členové spolku v rámci regotizace nepovažovali za hodnotné k zachování a nezdívkami. Z těchto prací se však dochovala velmi cenná fotodokumentace, jež dokládá původní stav odkryvů zdiva. Jejich hodnota je vysoká i s ohledem na řadu neadekvátních zásahů proti doporučení archeologů, památkářů i his-

toriků. Dlouhodobě problematický vztah spolku k odborné veřejnosti dokládá i skutečnost, že teprve nyní, tedy devadesát let po převzetí správy hradu spolkem, vzniká koncepce obnovy této památky.

Celodenní konferenční jednání pak uzavřel příspěvek *Organické zbytky na keramice z hradu Hausberk na Šumavě*, který připravili Josef Hložek, Jaroslav Pavelka, Štěpánka Kučková a Kateřina Hejnová.

Zcela zaplněné auditorium poněkud kontrastovalo s poměrně chudou diskusí k jednotlivým příspěvkům. Bylo však zároveň dokladem neutuchajícího zájmu odborné i laické veřejnosti o kastelologii a dějiny fortifikační obecně, stejně jako toho, že tradiční konference na Křivoklátu je po osmi ročnících bezpochyby pevnou a vyhledávanou událostí.

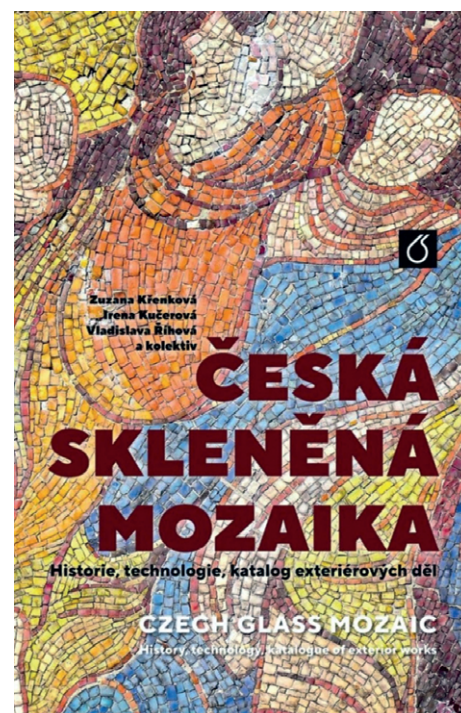
Mgr. Lukáš M. VYTLAČIL
vytlacil.lukas@npu.cz
NPÚ, Generální ředitelství v Praze

Česká skleněná mozaika

KŘENKOVÁ, Zuzana a kol. *Česká skleněná mozaika: historie, technologie, katalog exteriérových děl = Czech Glass Mosaic: History, technology, catalogue of exterior works*. Praha: Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, 2022. 591 s. ISBN 978-80-7592-110-9.

„Výzkum mozaikových děl zažívá v posledních letech opravdovou renesanci“ – tak zní první věta v publikaci *Česká skleněná mozaika* (s. 9), kterou připravil sedmičlenný badatelský tým se zázemím na Vysoké škole chemicko-technologické v Praze (na prvním místě) a na Fakultě restaurování Univerzity Pardubice. Tým se formoval zhruba před deseti lety a jeho klíčoví členové zůstávají stejní – správně bychom měli napsat „stejně“, protože jde převážně o badatelky.¹ Na zmíněné „renesanci“ má tento kolektiv lívi podíl. V průběhu uplynulé dekády připravil řadu tištěných i online dosažitelných výstupů; některé z nich představily též *Zprávy památkové péče*.² Především na specializovanou mapu exteriérových skleněných mozaik v Česku, zveřejněnou v roce 2015,³ pak navazuje recenzovaná kniha.

Jde o monumentální výkon: po Úvodu a syntetických kapitolách *Historie skleněné mozaiky*, *Technologie mozaikového skla*, *Typologie skle-*

něného materiálu používaného pro mozaikovou tvorbu na území České republiky a Malty pro osazování a restaurování mozaik následuje katalog o 399 položkách. Syntetické studie jsou v knize dostupné též v anglickém překladu (včetně poznámkového aparátu a popisků k fotografiím). Katalogová hesla jsou řazena abecedně podle názvu obce, kde se příslušná mozaika nachází. Mají standardizovanou strukturu: záhlaví s názvem, jménem autora, popř. dalších osob s podílem na vzniku (jsou-li známy), lokací vč. GPS souřadnic, dále jsou v samostatných odstavcích uvedeny *Rozměry a umístění*, *Popis*, *Použitý materiál* a bibliografie. Součástí

■ Poznámky

1 Ke genderovým aspektům oborového výzkumu srov. rozhovor s jednou z autorek knihy. Irena Kučerová: *Snažíme se prodloužit životnost toho, co vytvořili naši předci*. [rozhovor vedla Blanka Nyklová], 13. 11. 2015, <https://gro.vscht.cz/rozhovory/kucerova>, vyhledáno 27. 6. 2023.

2 Zvl. *Zprávy památkové péče* LXXVII, 2017, č. 3 (číslo zaměřené na *Mozaiky a památky muzivního umění*).

3 Michaela Kněží Knížová – Zuzana Křenková – Vladislava Řihová et al., *Topografický výzkum exteriérových skleněných mozaik v ČR – odborná mapa se zaměřením na jejich výskyt a poškození*, Praha: Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, 2015, <http://mozaika.vscht.cz/index.html>, vyhledáno 27. 6. 2023.

Topografický výzkum exteriérových skleněných mozaik v ČR - odborná mapa se zaměřením na jejich výskyt a poškození

Úvod
O projektu
Mapa mozaik
Seznam mozaik
Seznam autorů
Mozaikové sklo
Jak citovat projekt

Vyhledávání podle krajů

Kliknutím do mapy otevřete přehled mozaik ve zvoleném kraji.

ID	Místo	Motiv	Autor	Datace
MSK-NJ001	Albrechtický vešle Albrechtický 247	Sv. Mikuláš	návrh a realizace Josef Odráška	90. léta 20. století

1

2

Obr. 1. Webové stránky projektu *Topografický výzkum exteriérových skleněných mozaik v ČR* (pozn. 3).

Obr. 2. Miroslav Hovra – Rudolf Berger, *Pocta dělností severních Čech, mozaika instalovaná na schodištovém rizalitu bývalého Krajského národního výboru (dnešní magistrát města), Ústí nad Labem*. Foto: Art Jarka, 2021. Převzato z: Wikimédia Commons (CC BY-SA 3.0).

Popisu je obvykle stručná uměleckohistorická analýza s životopisnými informacemi o autorovi a podstatnými okolnostmi zrodu díla. Práce na studiích byly ukončeny v roce 2017, na katalogu v roce 2018; od té doby, jak se upozorňuje v *Úvodu* (s. 10), vyšly další související odborné texty – dodejme, že pouze dílčí povahy.

Kniha má ambici stát se na dlouho základní příručkou k tématu, a pokud možno soudit, není důvod o naplnění této ambice pochybovat. Vychází z poctivého terénního výzkumu: řada popisovaných mozaik se nachází v malých obcích nebo na objektech, které dosud stály stranou zájmu uměleckohistorických či památkářských topografií. Pomohly přitom dnes populární webové stránky skupin nadšenců zaměřených na vizuální kulturu druhé poloviny 20. století.

Nezbytný byl neméně poctivý archivní výzkum, který v důsledku napomohl konstruovat „nový pohled na dějiny mozaikového oboru“ (s. 10), zahrnující též biografie pozapomenutých tvůrců. Třetím metodickým pilířem se staly materiálové průzkumy a laboratorní testy, díky

kterým se čtenáři dozvědí, z čeho a jak se připravovaly skleněné mozaikové kostky a používaná pojiva a jak se proměňovaly materiálové a technologické preference v historii domácí produkce. „Měkké“ a „tvrdé“ vědecké postupy a data se v knize propojují přirozeně, logicky a plynule: v tomto ohledu může dílo sloužit za vzor dalším kolektivům, které usilují o propojení poznatků humanitních a přírodních věd ve snaze obohatit poznání světa. Jak mnozí z nás vědí, nejde to snadno: riziko, že práce jedněch skončí jako neústrojný a konjunkturálně působící appendix k práci druhých, bývá celkem vysoké.

Jakkoli kniha počítá s aplikovaným využitím ve sféře památkové péče a restaurování, explicitní „památkářská“ vyjádření a doporučení jsou formulována spíše v obecné rovině, arci zřetelně. Na rozdíl od webové mapy (kde lze příslušné informace dohledat), katalogová hesla v knize se ke stavu dochování a eventuální potřebě obnovy vyjadřují jen ojediněle, v případech opravdu závažných.⁴ Historiografická studie připomíná restaurátorské zásahy na mozaikách, v čele s výjevy na Zlaté bráně pražské katedrály. Zmíněny jsou (nepřiliš časté) záchrany mozaik formou transferů či obnovy s využitím metody rekonstrukce – osazení repliky zaniklých částí díla (s. 83–84).

„Při dlouhodobé práci [...] na katalogu [...] se ukázalo, jak rychle tato díla z veřejného prostoru mizí,“ konstatuje se hned na začátku (s. 10). Většina mozaik na českém území po-

chází z 20. století; středověká Zlatá brána představuje chronologickou výjimku. Kontinuální tradice zhotovování exteriérových mozaikových dekorací v architektuře se u nás rodí teprve ve druhé polovině 19. století, v éře Ringstrasse. Mozaiku měli obzvlášť v oblíbě secesní umělci, socialističtí realisté i socialističtí modernisté (a objednatelé jejich prací, samozřejmě). Nešlo o minoritní žánr: s mozaikami pracovali uznávaní autoři jako Mikoláš Aleš, Karel Svoboda nebo Bohumír Matal. Katalogová hesla se vyvarovávají posuzování hodnoty mozaik podle stylu nebo kádrového profilu toho kterého autora. Místo toho nabízejí syntetické kapitoly slušný vhled do „dodavatelsko-odběratelských“ vztahů a na situování autorů návrhů mozaik v síti architektů, provádějících výtvarníků, výrobců a investorů za kapitalismu i socialismu.⁵ Právě souborný záběr, kdy se v jedné linii probírá dění za posledních zhruba sto padesát let, přispívá (rovněž) k metodické svěžesti knihy. Rok 1948 z toho nevychází jako zlom, kdy by se všechno od základů změnilo a bylo zapotřebí zásadně změnit optiku – jak v dějinách umění, tak při

■ Poznámky

4 Např. kat. 259 (s. 458–460): „Mozaika z fasády zmizela při zateplování budovy v roce 2014.“

5 Srov. Peter Guth, *Wände der Verheissung: Zur Geschichte der architekturbezogenen Kunst in der DDR*, Leipzig 1995.

zpětném pohledu současného ochránce kulturního dědictví. Lze jistě souhlasit s tvrzením, že mozaiky (a architektura, kterou zdobí) z druhé poloviny 20. století postrádají „*status nemovitě kulturní památky*“ (s. 10), a tudíž je jejich existence ohrožena víc než existence mozaik starších, které se už zákonné památkové ochrany dočkaly. Důvodem však není ikonoklasmus paušálně nasměrovaný vůči všemu, co vzniklo „za komunistů“. V knize se o příčinách nepříznivého stavu věcí nespokulujeme; k tomu snad možno doplnit, že v dnešní době se v Česku obtížně prohlašuje za kulturní památku nemovitost pocházející z kterékoliv doby z důvodu zvýšeného ohledu ke stanovisku vlastníka, což se shodou okolností protíná s tím, že budovy z druhé poloviny 20. století zrovna „přicházejí na řadu“, pokud jde o rozhodování, zda chránit, či nikoli (a proč).

Pokud jde o památkovou ochranu (ať už de iure, nebo de facto) monumentálního dekorativního umění vzniklého v tzv. obdobích nesvolby ve 20. století, je situace v řadě zemí lepší než v Česku, a to v zásadě ze tří důvodů, které se mohou, anebo nemusejí potkávat: (a) nedostatek investic a určitá apatie vedou k tomu, že se stavby s inkriminovanými díly prostě nemění (srov. Srbsko nebo Bulharsko); (b) dotyčná produkce je předmětem hrdosti a obdivu (Rusko); (c) investoři, architekti, restaurátoři a umělci dokážou s dědictvím pracovat s větší mírou tvořivosti a individuálního přístupu. To platí třeba pro bývalé východní Německo, kde se setkáme s adaptacemi „socialistických“ budov, kdy se (oproti poměrům v Česku) nevolí mezi extrémy (demolice vs. konzervace), nýbrž se využívá metoda kombinující dílčí intervence (technologické i estetické), rekonstrukce, recyklaci a nové uplatnění („re-use“) restaurátorsky ošetřených, výtvarně cenných fragmentů. Proč tomu nemůže být podobně u nás? Aktivnější by mohly být také sbírkotvorné instituce: nepřekvapí-li nás v muzeích sejmuté středověké nástěnné malby, proč by se tu nemohly objevit mozaiky z fasád představovaných národních podniků či kulturních středisek?

Těmito poznámkami si recenzent dovolil doplnit několik v knize zmíněných příkladů dobré praxe péče o moderní muzivní umění (s. 82–84). Mezi nimi vyniká kuriózní a zároveň citlivá oprava gigantické mozaiky Pocta dělnosti severních Čech (1985) na vnějším plášti sčoldišťového rizalitu budovy bývalého Krajského národního výboru v Ústí nad Labem (kat. 362, s. 518–519), z níž byl vnucený citát z komunistické ústavy v roce 1997 nahrazen neutrálním motivem domku, a to ve spolupráci autora pů-

vodního návrhu (Miroslav Houra) a tvůrce původní mozaiky (František Tesař). Iritující detail zmizel, aniž by se, jak se říká, s vaničkou vylilo i dítě.

Můžeme si společně s autorským týmem knihy přát, aby se českým skleněným mozaikám dostalo potřebného uznání a aby se dobrá praxe v péči o ně stala v České republice praxí obvyklou. Díky knize *Česká skleněná mozaika* každopádně odpadá výmluva na nedostatečné odborné poznání předmětných (potenciálních) památek. K tomuto poznání přispívají jak erudované texty, tak vzorná obrazová dokumentace. Každé katalogové heslo je vybaveno nejméně jednou barevnou fotografií současného stavu díla; podle potřeby jsou připojeny zvětšené výřezy. Souborné kapitoly doprovázejí pozoruhodné historické fotografie, detaily mozaikových kostek, reprodukce dobových vzorníků apod. Ve spojení s přívětivou a praktickou typografickou úpravou (velikosti, barvy a fonty písma rozlišené podle kategorie sdělení) tak kniha přináší rovněž intenzivní vizuální zážitek.

doc. PhDr. Martin HORÁČEK, Ph.D.

Univerzita Palackého v Olomouci,

FF, Katedra dějin umění

martin.horacek@upol.cz

Středověká opevnění českých měst

RAZÍM, Vladislav. *Středověká opevnění českých měst*. Praha: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze 2019–2022. 3 díly.

ISBN 978-80-88339-02-1. (1. díl. Výklad. 2022. 495 s. ISBN 978-80-88339-12-0; 2. díl. Katalog Čechy, sv. 1: B–O, 575 s., sv. 2: P–Ž, 569 s. 2020. ISBN 978-80-88339-07-6; 3. díl. Katalog Morava a Slezsko. 2019. 503 s. ISBN 978-80-88339-03-8.)

Po roce 1989 vyšla celá řada zásadních encyklopedií včetně vícesvazkových, zabývajících se různými typy architektonického a urbanistického dědictví. Nyní k nim přibyla encyklopedie vskutku monumentální, tvořená čtyřmi velkými svazky a mapující problematiku středověkých městských opevnění, která stejnou měrou spadá do obou oborů. Vladislav Razím se tomuto tématu věnuje celý život s pozoruhodným zápallem, erudicí, důsledností a pečlivostí, a nyní vý-

sledky svého studia předkládá odborné veřejnosti v mimořádně komplexní podobě, která je jak vyčerpávající analýzou, tak na ní založenou syntézou.

První svazek je výkladem celé problematiky středověkých městských opevnění, nazíraným z různých hledisek a v kontextu vývoje měst jako takových, pro která existence opevnění představovala zcela zásadní faktor – a v kontextu přinejmenším středoevropském. Nejprve se zabývá definicí města a jeho opevnění, což vůbec není tak jednoduchá otázka, jak by se snad mohlo zdát. Následuje rozbor významu a funkce městských opevnění ve středověku a informace o metodách výzkumů městských opevnění i zhodnocení aktuálního stavu poznání, který je sice – i díky této edici – velmi pokročilý, ale zdaleka ne ukončený. Seznam středověkých městských opevnění v Česku není vlastním seznamem, ale vysvětlením, s jakými obtížemi se rozdělení městských sídel na opevněná a neopevněná musí potýkat. Edice zahrnuje 261 lokalit, z toho 173 v Čechách a 88 na Moravě a ve Slezsku, ale tento stav je nutno pokládat za předběžný a budoucí výzkumy jej mohou doplnit. Jde například o města, ve kterých je doložena pouze existence městských bran, nikoli však fortifikace jako takové. A dále o města, jejichž urbanistické pojetí odpovídá konceptu opevněného města, ale existence opevnění není doložena ani písemně, ani hmotně. Autor se vyjadřuje i k problematice tzv. opevněných vesnic, které jsou doloženy písemně i archeologicky, ale šlo pouze o lehké hrzení, které nemohlo mít vojenský význam.

Náplň druhého oddílu svazku vystihuje název *Opevněná města v běhu českého středověku*. Rozčleněn je chronologicky. Začíná etapou před vznikem měst (v právním smyslu), včetně rozsáhlého exkursu k počátkům měst ve střední Evropě. Pokračuje zakladatelskou přemyslovskou etapou (1197–1306), a to včetně území, která český stát později ztratil. Následuje období do budování a stabilizace městské sítě za Lucemburků (1306–1378), opět na celém území, kam sahala jejich moc, a lucemburská doba předhusitská (1378–1419). Léta husitské revoluce (1419–1434) představovala nejen dobu zkázy, ale rovněž nových fortifikačních řešení. Vývoj se nezastavil ani v době polipanské a poděbradské (1434–1471) a v době jagellonské (1471–1526). Počátek habsburské nadvlády v letech 1526–1564 znamenal ztrátu státní suverenity, ale i potlačování politické a hospodářské moci i celkového postavení královských měst.

Třetí oddíl sleduje opevněné město jako stavební a urbanistický celek. Zvlášť jsou rozebrána